

УДК 316.7

*Гудзинський О. Д., д.е.н., професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Gudzynskiy@ukr.net
Судомир С. М., д.е.н., доцент
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
sudomyr_s@ukr.net*

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

***Анотація.** В статті обґрунтуванні наукові підходи до формування системи управління розвитком соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України. Дано авторське визначення «розвитку» в контексті соціально-економічних систем та в загально теоретичному плані. Доведено, що рівень і якість життя людей, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємств органічно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Пріоритети, зміна параметрів кожного із них повинна потребувати проведення адекватних змін в параметрах інших пріоритетів.*

***Ключові слова:** розвиток, конкурентоспроможність, екологічний фактор, економічний фактор, людина, трансформація, підприємство, принцип, стратегія, система.*

JEL Code Classification: P17, P19, P41

*Gudzinsky O. D., Doctor of Economics, Professor
National University of Bioresources and Natural Resources of Ukraine
Gudzynskiy@ukr.net
Sudomyr S. M., Doctor of Economics, associate professor
SD NUBiP Ukraine "Berezhansky Agrotechnical Institute"
sudomyr_s@ukr.net*

DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF STRUCTURAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMY OF UKRAINE

***Abstract.** The article substantiates the scientific approaches to the development of a system for managing the development of socio-economic systems in the conditions of the structural transformation of the Ukrainian economy. The author's definition of "development" in the context of socio-economic systems and in general theoretical plan is given.*

It is proved that the level and quality of life of people, competitiveness and strategic development of enterprises are organically interconnected and interdependent. Prioritization, changing the parameters of each of them should require adequate changes in the parameters of other priorities. Moreover, a parallel-consecutive change in the development of socio-economic systems should be carried out in the three named interconnected areas. Only with this approach is it possible to ensure unity of interests. At the same time, it is necessary to expand the understanding of the level and quality of life of people, limiting not only the boundaries of the enterprise and the settlement, but also consider it in the extended version: at the level of the administrative district, at the level of the selected segment of the market of a particular product, product or service.

In this approach, the region and a certain segment of the market should be investigated and evaluated according to the criterion of solvent population as a subject of development of proposals, and accordingly - strategic development of enterprises, increase of their competitiveness and quality of life as a labor collective and population of the respective territories and market segments. Solvency of the population is the basic basis of socio-economic development of society and the functioning of all subsystems providing the direction. At the same time it is advisable not to miss the ecological factor, which is the main condition for human life. The economic component is a function-providing factor of human development by forming a healthy ecological and social climate of the main subject of nature. In this context, it is advisable to consider development as a general process in the organic unity of the ecological, social, intellectual,

human and economic orientation. This approach is the basic methodological basis for the formation of a management system for the development of socio-economic formations as an integrity in the directions: strategic; Innovative; institutional macroeconomic at the national economy level; regional - at the level of administrative units (rayon and oblast level); territorial; economic entities of various forms of ownership.

Research of development processes allows us to conclude that a system that monitors the state and development dynamics provides a sufficiently high impact on the functioning of business structures and the synergistic effect of the system. This is characteristic of organizational formations with a high level of their orientation to environmental factors with the prevailing pre-emptive adaptive-developing management system of development processes. With this approach, the development stages have completely new qualitative characteristics. Environmental, social and economic indicators are being improved as a basis for assessing the effectiveness of managing development processes.

Keywords. Development, competitiveness, ecological factor, economic factor, person, transformation, enterprise, principle, strategy, system.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку глобалізаційних та трансформаційних процесів успішна діяльність підприємств може забезпечуватися результативною системою управління, сформованою на нових методологічних засадах. Така система управління здатна забезпечувати динамічно-конкурентне та ефективно їх функціонування в стратегічній перспективі при виконанні зобов'язань перед суб'єктами за інтересами згідно з визначеною місією, завчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища для підвищення конкурентних позицій товаровиробників на продовольчих ринках обраних стратегічних зон господарювання. Таким чином, слід відмітити, що стабільне функціонування соціально-економічних систем та їх стратегічну конкурентоспроможність можна забезпечити у часовому і просторовому вимірі їх динамічним розвитком на вимогах синергетичного системно-комплексного підходу.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідженням названої проблеми займаються такі вчені: Г. Гегель [1], О. Гудзинський [2], Т. Гуренко [5], Ю. Гудзинська [5], С. Нестеренко [5], О. Раєвнева [3], О. Тридід [12], М. Судомир [8], С. Судомир [9], Й. Шумпетер [13] та інші. Разом з тим питання розвитку соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України потребують подальшого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати наукові підходи до формування системи управління розвитком соціально-економічних систем в умовах структурної трансформації економіки України.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку економіки розробка теоретичних положень спрямовується на осмислення понятійного категорійного апарату не з позицій абстрактної статичності, а динамічності. Така необхідність обумовлена:

-швидкою зміною розвитку соціально-економічних процесів, а відповідно і пріоритетних складових соціально-економічної цілісності;

-зміною кількісних і якісних параметрів в структурі складових соціально-економічної цілісності;

-зміною «цілісності сутності»;

-динамічним розвитком наукових ідей майже в усіх галузях економіки;

-динамічним розвитком різних організаційних формувань кооперативного, корпоративного, асоціативного, інтеграційного, функціонально-кластерного, програмно-цільового спрямування;

-несинхронним підходом до розвитку структурної, функціональної, ієрархічної концепції систем, що порушує гармонію в об'єкті дослідження як системної цілісності та ін [8].

В основу змістовної інтерпретації даної категорії вважаємо за необхідне покласти вимоги таких основних принципів, як: сутнісної повноти, системності, синергетичності, гармонійної збалансованості напрямів розвитку та цільової спрямованості діяльності організацій, органічної єдності екологічних, соціальних та економічних складових як системної цілісності та ін.

Виходячи з таких вимог, дано визначення поняття «розвиток» в контексті соціально-економічних систем в такій інтер-

претації: як якісно-динамічний, прогресивно-змінюючий процес в організації та менеджменту як системних цілісностей, спрямованих на підвищення рівня і якості життя людей, стратегічної конкурентоспроможності суб'єктів діяльності. Розвиток соціально-економічних систем в загальносистемному теоретичному аспекті – «як об'єктивно-закономірна системно-якісна зміна складних об'єктів в часовому і просторовому вимірі» [8].

Рівень і якість життя людей, конкурентоспроможність та стратегічний розвиток підприємств органічно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Пріоритети, зміна параметрів кожного з них потребує проведення адекватних змін в параметрах інших пріоритетів.

Паралельно-послідовна зміна в розвитку соціально-економічних систем повинна проводитись у трьох взаємозв'язаних напрямках. Лише при такому підході можливо забезпечити єдність інтересів. При цьому ми розширюємо розуміння рівня та якості життя людей, обмежуючи не лише межами підприємства і населеного пункту, а й розглядаємо його в розширеному

варіанті: на рівні адміністративного району, на рівні обраного сегмента ринку певного продукту, товару чи послуги.

При такому підході регіон і певний сегмент ринку повинні досліджуватись і оцінюватись за критерієм платоспроможного населення як суб'єкта розвитку пропозицій, а відповідно – стратегічного розвитку підприємств, підвищення рівня їх конкурентоспроможності та рівня якості життя як трудового колективу, так і населення відповідних територій і сегментів ринку. Платоспроможність населення – базова основа соціально-економічного розвитку суспільства та функціонування усіх підсистем забезпечуючого спрямування. При цьому доцільно не упускати екологічний фактор, який є головною умовою забезпечення життєдіяльності людини [9].

Економічна складова – функціонально-забезпечуючий фактор розвитку людини шляхом формування здорового екологічного та соціального клімату життєдіяльності основного суб'єкта природи [9].

Схематично такий взаємозв'язок представлено на рисунку 1.

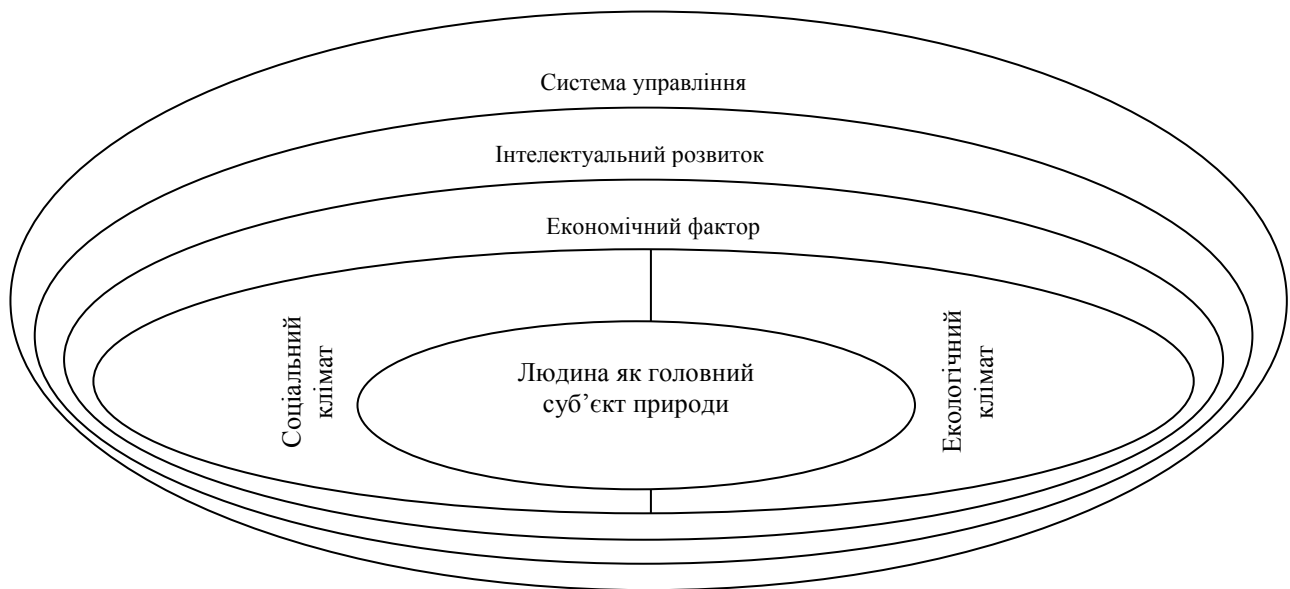

Рис. 1. Взаємодія основних факторів розвитку соціально-економічних систем, орієнтованих на людину

У цьому контексті доцільно розглядати розвиток як загальний процес в органічній єдності екологічного, соціального, інтелектуально-людського та економічного спрямування. Такий підхід є базовою ме-

тодологічною основою формування системи управління розвитком соціально-економічних формувань як цілісності за напрямками: стратегічного; інноваційного; інституціонального; макроекономічного –

на рівні національної економіки; регіонального – на рівні адміністративних одиниць (районного та обласного рівня); територіального; господарюючих суб'єктів діяльності різних форм власності.

Циклічність у розвитку характерна як для соціально-економічних систем в цілому, так і для організаційних формувань. В основу циклічності у розвитку покладена концепція життєвого циклу організацій, яка охоплює наступні стадії: народження, дитинство, юність, рання зрілість, проміжна зрілість, кінцева зрілість, старіння, відродження. Кожна стадія життєвого циклу має свою специфіку і свій часовий горизонт розвитку і характеризується як загальною (стратегічною), так і тактичною (стадійною) цільовою спрямованістю.

Однак загальною вимогою щодо забезпечення синергетичного ефекту в процесі розвитку суспільства, регіонів і організаційних формувань є створення такої системи, яка б сприяла скороченню розвитку окремих стадій і розширенню часового горизонту на інших стадіях життєвого циклу. Що стосується організаційних формувань, то скорочення часового горизонту розвитку повинно відбуватися на стадіях народження і дитинства і збільшення тривалості – на стадіях зрілості. Часовий лаг життєвих циклів розвитку соціально-економічних систем, що характерно і для аграрного сектора економіки, визначатиме і часовий лаг їх конкурентостійкості, який важливий для забезпечення стійкості процесу самого розвитку [6].

Стійкий розвиток господарюючих структур – категорія динамічна, яка потребує врахування основних параметрів часового лагу функціонування підприємств як виробничих суб'єктів діяльності для забезпечення ефективного їх функціонування на вимогах запрограмованої стійкості в просторово-часовому вимірі [11, С. 133].

Дослідження процесів розвитку дозволяють зробити висновок, що система, яка відслідковує стан і динаміку розвитку забезпечує достатньо високу результативність функціонування підприємницьких структур й синергетичний ефект системи. Це характерно для організаційних формувань з високим рівнем їх орієнтації на фак-

тори зовнішнього середовища із сформованою упереджувальною адаптивно-розвиваючою системою управління процесами розвитку. При такому підході стадії розвитку мають абсолютно нові якісні характеристики. Покращуються екологічні, соціальні та економічні індикатори як базова основа оцінки результативності управління процесами розвитку.

Розвиток призводить як до покращення внутрішнього стану підприємства, ефективності використання його ресурсів, так і до підвищення зовнішніх переваг підприємства над конкурентами [10, С. 102].

Забезпечення зазначених якостей розвитку на макро- і мікрорівнях економіки можливе на основі використання системного і комплексного підходу в процесі проведення якісних змін в усіх підсистемах – у технічній, технологічній, біологічній, інформаційній, організаційній, управлінській, економічній, компетенційній, мотиваційній, в цінностях та поведінці суб'єктів діяльності.

Використання запропонованого нами підходу забезпечить функціонування системи на принципах збалансованості, що є основою динамічного синергетичного ефекту при здійсненні процесів розвитку. Кризові явища матимуть принципово інший характер – не руйнівний і катастрофічний, а стимулюючо-прогресивний. Вони охоплюватимуть кризу ліквідності, кризу стратегічного розвитку та кризу результатів. Відносні величини останніх (відсотки та коефіцієнти) відрізнятимуться від запропонованих в економічній літературі коефіцієнтів платоспроможності, фінансової стійкості, маневреності, автономії, структури капіталу, ліквідності. Із зміною рівня розвитку підприємств норматив названих коефіцієнтів буде неоднозначним. Така позиція підтримується російською теорією інноваційного розвитку. Це стосується і розвитку регіонів з розширеною системою можливостей маневрування цільовою спрямованістю стратегій розвитку і ресурсами. Особливо збільшується така можливість в умовах розвитку самоврядування.

Для досягнення цілей важливо сформулювати адекватну цільовій спрямованості мо-

дель розвитку суспільства, економіки в цілому та її галузей, регіонів, підприємств як базову основу формування системи управління розвитком соціально-економічних систем. В сучасній науці виділяють декілька основних моделей економічного розвитку, пов'язаних з господарським зростанням: 1) модель лінійних стадій розвитку (зростання); 2) теорія структурних трансформацій; 3) теорія зовнішньої залежності; 4) модель інноваційного розвитку; 5) неокласична модель вільного ринку; 6) теорія ендогенного зростання; 7) модель сталого розвитку [6].

В сучасних умовах розвитку національної та світової економіки ускладнюється вся система відносин організаційного, економічного, комунікаційного, соціального та іншого спрямування. Виникають проблеми організаційної взаємодії усіх складових ринкового конкурентного середовища в умовах швидкозмінюючих параметрів досягнення цілей. В процесі досягнення цілей має місце розбалансованість в системі організаційної взаємодії управління і самоорганізаційних процесів. Це проявляється на різних рівнях управління. Порушення співвідношення між державою і приватною власністю розширило лаг розбалансованості через послаблення механізмів забезпечення єдності інтересів і неготовності більшої частини соціо працювати в нових не цивілізованих капіталістичних умовах господарювання.

Єдність інтересів на рівні господарюючих структур також не забезпечена в силу віддаленості суб'єктів інтелектуального капіталу від участі в управлінні. Прагнення до збагачення лише через одержання прибутку будь-якою ціною розбалансувало відносини в системах економічній, соціальній, екологічній. Біоекономічний підхід поступився місцем лише економічному. Система очікувань, як основа забезпечення єдності інтересів на різних рівнях управління, в силу суб'єктивно спрямованих дій на збагачення власників основного капіталу втрачає свій потенціал в активізаційній діяльності людського фактору. Внаслідок цього, через відсутність єдності інтересів, не використовується потенціал синергетичної взаємодії суб'єктів системної цілісно-

сті.

Нерозвинутий інститут цінностей в контексті людського цивілізованого розвитку також не сприяє саморозвитку і самоорганізації соціально-економічних систем. Як наслідок, посилюється дія централізованих органів управління. Контрольні функції займають домінуюче положення в системі функцій. Не достатньо ефективними є організаційно-регулююча та мотиваційно-стимулююча функції. Внаслідок розбалансованості організаційної взаємодії органів управління з самоорганізацією не створюються передумови для забезпечення синергетичного ефекту в організаційній взаємодії суб'єктів соціально-економічної системи.

Підвищенню результативності діяльності соціально-економічних систем повинна сприяти нова парадигма розвитку організаційної взаємодії, сформована на новій методологічній основі інституціонального, само розвиваючого, синергетичного, організаційно-регулятивного, системно-комплексного підходу.

На зазначених підходах повинна розроблятися і система стратегічних змін в усіх підсистемах соціально-економічних організацій, включаючи і макроекономічний рівень.

Головним критерієм такого підходу повинна бути чітко визначена цільова спрямованість розвитку суспільства як системи, регіонів, галузей, соціально-економічних систем макроекономічних рівнів, сформованою на синергетичних засадах забезпечення єдності інтересів та вимог законів – економічних, соціальних, природи.

Особлива роль відводиться формальним і неформальним інститутам як головним суб'єктам реалізації системозабезпечуючих засад згідно стратегічно одобреної суспільством цільової спрямованості розвитку.

Аналогічний підхід повинен бути реалізований в підприємствах різних організаційних форм господарювання та форм власності. Це фундаментальна основа забезпечення єдності інтересів і через рівень їх розвитку – забезпечення синергетичного результату – результату системи в напрямку

динамічного стійкого розвитку. Особливо важливий такий синергетичний підхід для аграрного сектора економіки.

Орієнтація на синтез змінює напрями і логіку аналітичного осмислення явищ і процесів в соціально-економічному і екологічному середовищах в їх органічній єдності. При цьому аналітичне осмислення синергетичних явищ і процесів повинно здійснюватися в системі через: оцінку стану і розвитку складних систем, бажану цільову спрямованість, випадкові відхилення в складових системи (флуктуаційні процеси), роздвоєність цілого (біфуркаційні процеси), поведінку систем згідно теорії хаосу, неврівноважені фактори відкритих систем, самоорганізацію і самовідтворення організації як системи та її саморозвиток, багатоваріантність та альтернативність розвитку систем, не лінійність мислення, суб'єктно-об'єкту симетрію.

Висновки. Розвиток слід розглядати як загальний процес в органічній єдності економічних, соціальних, екологічних та інтелектуально-людських. Такий підхід є базовою методологічною основою формування системи управління розвитком соціально-економічних систем. Розвиток соціально-економічних систем можна забезпечити шляхом комплексного підходу з використанням в єдиній системі теоретико-методологічних засад як локально функціональних економічних теорій. Основні напрями розвитку соціально- економічних утворень як цілісності повинні охоплювати в органічній єдності макроекономічні, регіональні, територіальні, галузеві, господарюючих структур та функціональний ієрархічні рівні. Розв'язання проблем розвитку в перспективному плані повинно бути спрямовано на розв'язання екологічних, соціальних і економічних задач.

Список літератури.

1. Hegel, G. (1997) *Logic Science*. Saint Petersburg: Nauka. 800 p.
2. Гудзинський О. Д. Інституційне забезпечення результативної системи управління розвитком аграрного сектора економіки / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир // *Сталий розвиток економіки*. – 2013. – № 4 [21]. – С. 9–14.
3. Раєвська О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвська. – Харків, 2006. – 496 с.
4. Нестеренко С. А. Управління системними змінами стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств / С. А. Нестеренко, С. М. Розуменко // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2016. – № 2 (31) – С. 121–128.
5. Нестеренко С. А. Трансформационные процессы аграрного сектора экономики / С. А. Нестеренко // *Universitatea Agrara de Stat din Moldova*. – № 2. – 2005. – С. 72–75.
6. Система менеджменту інституціональної трансформації економіки України (теоретико-методологічний аспект): [колективна монографія] / [О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Ю. С. Гудзинська та інші]; за заг. ред. О. Д. Гудзинського – К.: ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2012. – 771 с.
7. Судомир С. М. Діалектика розвитку систем / С. М. Судомир // *Економіст*. – 2014. – № 3. – С. 64–66.
8. Судомир С.М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія / С. М. Судомир [монографія]–. – К.: ЦП «Компринт», 2015. – 483 с.
9. Судомир С. М. Розвиток соціально-економічних систем конкурентоспроможного спрямування / С. М. Судомир // *Економічний часопис-XXI*. – № 9–10 (1) 2013. – С. 57–60.
10. Судомир М. Р. Управління розвитком підприємства / М. Р. Судомир // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2015. – № (29).– С. 101–105.
11. Судомир М. Р. Організаційно-економічний механізм зростання конкурентостійкості сільськогосподарських підприємств / М. Р. Судомир // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*, 2016. – № 3 (32) – С. 131–138.
12. Тридід О.М. Організаційно-економічний механізм розвитку підприємства : моногр. / О.М. Тридід. – Харків : ХДЕУ, 2008. – 364 с
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития/ Й.Шумпетер; [пер. с. Нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко]. – Прогресс Москва, 1982. – 455 с.

References:

1. Hegel, G. (1997) *Logic Science*. Saint Petersburg: Nauka, 800 p. [in English]
2. O. D. Hudzynskyi, S. M. Sudomyr (2013) *Instytutsiine zabezpechennia rezultatyvnoi systemy upravlinnia rozvytkom ahrar-noho sektora ekonomii-ky*. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, № 4 [21], P. 9–14. [in Ukrainian]
3. Raievnieva, O.V. (2006) *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli: monohrafiia*. *Khar-kiv*, 496 p. [in Ukrainian]
4. S. A. Nesterenko, S. M. Rozumenko (2016) *Upravlinnia systemnymy zminamy stratehichnoho rozvytku silskohospo-darskykh pidpriemstv*. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*,

№ 2 (31), P. 121–128. [in Ukrainian]

5. Nesterenko, S. A. (2005) Transformatsionnye protsessy ahrarnoho sektora ekonomyky. *Universitatea Agrara de Stat din Moldova*, № 2, P. 72–75. [in Russian]

6. O. D. Hudzynskyi, S. M. Sudomyr, Yu. S. Hudzynska ta inshi (2012) Systema menedzhmentu instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekt): [kolek-tyvna monohrafiia; za zah. red. O. D. Hudzynskoho]. K.: TOV «Ah-rar Media Hrup», 771 p. [in Ukrainian]

7. Sudomyr, S. M. (2014) Dialektyka rozvytku system. *Ekonomist*, № 3, P. 64–66. [in Ukrainian]

8. Sudomyr, S.M. (2015) Formuvannia systemy upravlinnia rozvytkom silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia / S. M. Sudomyr [monohrafiia]. K.: TsP «Komprynt», 483 p. [in Ukrainian]

9. Sudomyr, S. M. (2013) Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system konkurentospromozhnoho spriamuvannia. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, № 9–10 (1), P. 57–60. [in Ukrainian]

10. Sudomyr, M. R. (2015) Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. № (29), P. 101–105. [in Ukrainian]

11. Sudomyr, M. R. (2016) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm zrostannia konkurentostiikosti silskohospodarskykh pidpriemstv. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, № 3 (32), P. 131–138. [in Ukrainian]

12. Trydid, O.M. (2008) Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizm rozvytku pidpriemstva : monohr. *Kharkiv : KhDEU*,. – 364 p. [in Ukrainian]

13. Shumpeter, Y. (1982) Teoryia ekonomycheskoho razvytyia. [per. s. Nem. V.S. Avtonomova, M.S. Liubskoho, A.Iu. Chepurenko]. *Prohress Moskva*, 455 p. [in Russian]